

1. O sistema produtivo da cultura en Galicia

Difícilmente se pode entender unha historia da cultura occidental sen atender ao feito particular de que dende principios do século XIX a creación, produción e distribución de bens e servizos culturais evoluciona, como a maioría das actividades humanas, dun xeito sen precedentes dende o Neolítico. A Revolución Industrial, con todos os cambios socioeconómicos, culturais e políticos que comporta, tivo unha repercusión fundamental no xeito en que entendemos a cultura. Este período arranca co nacemento da prensa escrita, a difusión intensiva de libros, partituras e ilustracións e a proliferación de espectáculos. As transformacións de finais do século XIX e principios do XX na difusión da cultura están intimamente relacionadas coa aparición dos mercados de masas no Reino Unido e Francia, principalmente, e a introdución da tecnoloxía que permitiu a creación de soportes gravados de imaxe e audio. A partir da fin da Primeira Guerra Mundial vemos comezar unha etapa dominada pola cultura de masas con orixe nos EE UU e a intervención dos estados no espazo radioeléctrico e noutros medios de difusión. A partir da década de 1960, o aumento do gasto público, a internacionalización das actividades económicas e a aparición das novas tecnoloxías da información foron impulsando un tecido cultural cada vez máis profesionalizado, accesible e diverso, cunha implantación crecente na sociedade e na actividade económica¹.

Durante o século XX, principalmente, fomos testemuñas dun debate sobre o feito cultural, e, máis concretamente, da súa relación co intercambio de bens e servizos culturais, marcado polo coñecido como enfoque “crítico”. As diferentes achegas que se fixeron dende o Marxismo, o estruturalismo, a Escola de Frankfurt e o posmodernismo, malia procederem de tradicións filosóficas distintas, comparten un escepticismo cara á globalización, unha cultura impulsada polo mercado e unha crítica cara ao sistema capitalista. Algúns autores propoñen unha revisión deste enfoque, valorando a riqueza que produce o intercambio de bens no benestar das persoas ou a capacidade que a cultura ten de incidir en ámbitos creativos².

Na nosa opinión, e á marxe da natureza do enfoque teórico, asistimos a un punto de inflexión no ámbito cultural. A influencia da globalización, do mercado, das transformacións tecnolóxicas, da xestión de dereitos intelectuais e dos modelos de análise dun sector social que transcende as reflexións clásicas sobre un concepto de difícil aprehensión son algúns dos factores que inciden nunha evolución que afectará a todos os ámbitos da vida das persoas e das estruturas sociais.

As oportunidades que ofrece a cultura para o desenvolvemento económico reciben unha atención crecente por parte dos estados. As institucións europeas e a maioría dos gobernos impulsan programas e medidas que permitan o que se dá en chamar un cambio no modelo produtivo. Os antecedentes son moi anteriores ao escenario que aparece despois da crise financeira de 2008, con orixe nos EE UU, cando en Europa se empeza a chamar a atención sobre a necesidade de camiñar cara a un modelo de crecemento alternativo e co obxectivo de transformar a economía baseándose, principalmente, no coñecemento. Os antecedentes políticos desta idea están plasmados dende principios da década de 2000 na coñecida como Estratexia de Lisboa. O cambio de modelo económico que supón o enfoque da axenda debe preparar a transición cara a unha economía dinámica e baseada no coñecemento. O papel das industrias culturais neste cambio de modelo incide na capacidade do conxunto de actividades económicas que desenvolven para impulsar o intercambio e difusión de coñecemento, constituíndo nichos de creatividade.

A creatividade pode definirse simplemente como a habilidade para xerar algo novo³. Dende un punto de vista xenérico, a súa relación coa economía espertou máis interese nas áreas da ciencia e da investigación. A creatividade supón un proceso complexo de innovación no que se inclúen ideas, habilidades, tecnoloxía, xestión e procesos. O máis positivo é que ten a capacidade de incidir positivamente en todos os aspectos da economía. Dende este punto de vista, a cultura non se entende como un produto de consumo final, senón como unha fonte de consumo intermedio do proceso de produción. Tradicionalmente, a creatividade entendíase en relación coa produción artística, ligada á imaxinación e á estética. Esta

¹ Sassoon, Donald (2006): *Cultura. El patrimonio común de los europeos*, Barcelona, Crítica.

² Cowen, Tyler (2002): *Creative Destruction*, Princeton, PUP.

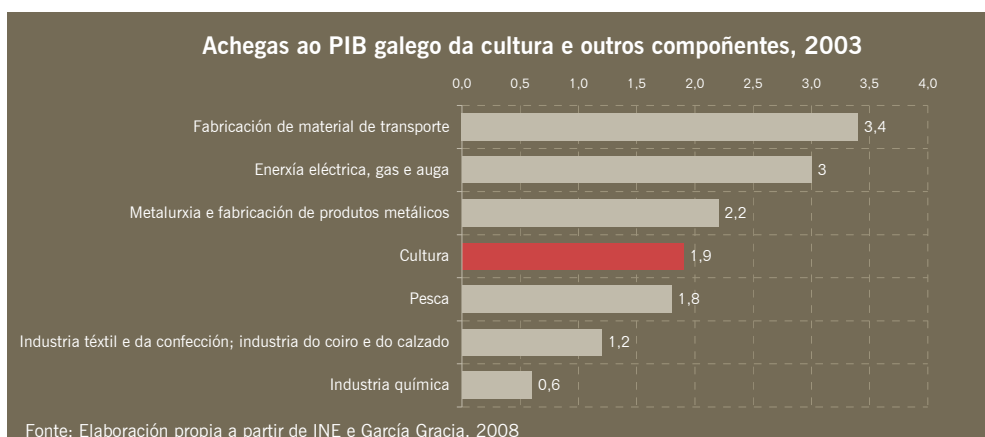
³ Howkins, John (2007): *The creative economy*, Londres, Penguin.

dimensión é dificilmente vinculable coa economía. Nas teorías iniciais da incidencia da innovación no desenvolvemento económico⁴ desbótase a idea de creatividade cultural como elemento desta. Máis ben, a innovación entendíase ligada á organización empresarial, ao comercio e aos mercados, todos eles elementos centrais das teorías económicas. En calquera caso, o estudo pormenorizado dos elementos que inciden na innovación mostra a incidencia de moitos aspectos que naquel marco eran ignorados. Nos modelos actuais enténdese a creatividade como un proceso moito máis interactivo, onde a innovación económica, científica e tecnolóxica se alimenta tamén da creatividade cultural, plasmada en ideas tan diversas como os valores, as actitudes e o acceso á información, entre outros⁵. Desde este punto de vista, podemos entender que o ámbito cultural é un máis dos elementos que inciden nesta perspectiva complexa do desenvolvemento económico.

O estudo das industriais culturais ou creativas espertou un interese crecente. As definicións da natureza e das actividades que comprenden non son unívocas. As propostas teóricas e descritivas sobre este obxecto de estudo varían considerablemente, sobre todo no relativo aos criterios de inclusión de certas actividades consideradas laterais ou complementarias⁶. Do mesmo xeito procedemos noutras ocasións⁷, dende o Observatorio da Cultura Galega ofrecemos unha proposta operativa de delimitación do sector, baseada nas propostas do Ministerio de Cultura, de Eurostat e Unesco, atendendo ás particularidades do ámbito cultural galego. As construcións metodolóxicas principais veñen dadas pola natureza das distintas clasificacións das actividades económicas e da dispoñibilidade de datos. O resultado pode observarse na táboa “Clasificación de actividades do Sistema Produtivo da Cultura en Galicia” (capítulo 2).

Para poder facernos unha idea do impacto do ámbito cultural na economía, procederemos a describir algúns indicadores fundamentais.

A maioría dos países da UE fixeron medicións da importancia económica do sector, variando o peso do sector no PIB de cada país entre cotas superiores ao 5% (Dinamarca, Reino Unido e Suecia) a cotas inferiores ao 1% (Lituania). En España, o sector representa un 3% do PIB⁸ e en Galicia as estimacións permiten supoñer que a contribución ao PIB rexional fose aproximadamente dun 2% en 2003⁹. Comparando o sector co peso no PIB galego doutras actividades económicas comprenderemos a súa importancia. O peso do sector na economía tende a crecer con taxas importantes, que no conxunto de España rolda o 6% anual. É dicir, o sector cultural é un sector máis dinámico que o conxunto da economía.

⁴ Schumpeter, Joseph A. (1944): *Teoría del desenvolvemento económico*, México, Fondo de Cultura.

⁵ Comisión Europea (2006): *The economy of culture in Europe*, Bruxelas, Comisión Europea.

⁶ Para unha descrición recente das industrias culturais, Hesmondhalgh, David (2007): *The Cultural Industries*, London, Sage.

⁷ Observatorio da Cultura Galega (2006, 2007): *Anuario de estadísticas culturais*. Santiago, Consello da Cultura Galega.

⁸ Ministerio de Cultura (2006): *El valor económico de la cultura en España*, Madrid, Ministerio de Cultura.

⁹ García Gracia, Isabel et al. (2008): *La dimensión económica de la industria del ocio en España*, Madrid, MacGraw Hill.

Outro factor fundamental para comprender a dimensión do ámbito cultural ten que ver coa forza de traballo que emprega. Outra vez, atopamos unha variación importante nas distintas economías europeas, pero en calquera caso supoñendo proporcións importantes do mercado laboral. No caso de Galicia o sector empregaba unhas 23.300 persoas en 2007¹⁰, maiormente no sector privado, o cal supón un 2% dos traballadores, unha proporción semellante á que ocupan os empregados no sector da banca e os seguros ou no sector téxtil¹¹, por exemplo. Os datos do segundo trimestre de 2008 da Enquisa de Poboación Activa mostran que o emprego cultural pasou de 23.300 ocupados a 26.000. Este dato rompe a tendencia negativa do ano anterior, que mostraba o primeiro descenso dende que existen datos sobre emprego cultural en Galicia. Ao mesmo tempo, esta suba supón un incremento sobre o total do emprego galego, que pasa do 1,9% ao 2,2%. En termos absolutos, 2008 só se ve superado por 2006 por 300 traballadores.

Emprego cultural, 2000-2008

Datos do segundo trimestre de cada ano

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Valores absolutos (miles)	16,9	20,1	18,1	17,7	21,3	25,1	26,3	23,3	26,0
Porcentaxe sobre o total de emprego	1,7	2,0	1,8	1,7	2,0	2,3	2,3	1,9	2,2

Fonte: Instituto Nacional de Estadística. Encuesta de Población Activa

Comparativamente, Galicia tivo un comportamento mellor que o total de España, onde o crecemento tamén foi positivo. En termos porcentuais, o emprego cultural en Galicia incrementouse un 11,6%, mentres que no conxunto do Estado foi do 2,2%.

Por comunidades, Galicia é a sétima en incremento relativo. As comunidades onde descendeu o emprego cultural son Madrid, País Vasco, Cataluña, Aragón e Baleares.

O emprego cultural tivo ademais un comportamento mellor que o total do emprego (no mesmo período de referencia, o incremento da poboación ocupada foi de 0,4% en Galicia).

O turismo cultural é tamén unha fonte de ingresos moi importante para Galicia xa que, do total de turistas, unha cuarta parte ten como motivo principal coñecer a cultura local ou o medio. En 2008, 550.000 españois residentes fóra da nosa comunidade visitaron Galicia por motivos culturais. Malia que nalgún ano se produciu algunha caída nos viaxeiros, o certo é que nos últimos 7 anos o crecemento deste tipo de turistas é de máis do 100%. Do total de visitantes (incluídos os que veñen por motivos profesionais ou familiares) do resto de España, o turismo cultural supón case o 7%, cifra que se eleva ata o 16% dos que veñen por motivos de ocio. Unha diferenza positiva que ofrece o turista cultural que vén a Galicia ten que ver coa duración media da estadía, que é sensiblemente maior que a do conxunto de turistas, sumando case 3 millóns de noites feitas en 2008.

No mesmo ano, chegaron a Galicia case 500.000 viaxeiros procedentes do estranxeiro por motivos culturais. Igual que ocorre cos turistas españois, malia que hai unha certa variación segundo os anos, cunha baixada en 2007 e unha recuperación en 2008, obsérvase un crecemento histórico moi forte. Por tomar un ano de referencia, dende o Ano Santo de

¹⁰ As cifras do sector cultural en Galicia están tomadas de Observatorio da Cultura Galega (2008): *Anuario de estadísticas culturais 2007*, Santiago, Consello da Cultura Galega e de Observatorio da Cultura Galega (2009): *O turismo cultural en Galicia*, Santiago, Consello da Cultura Galega.

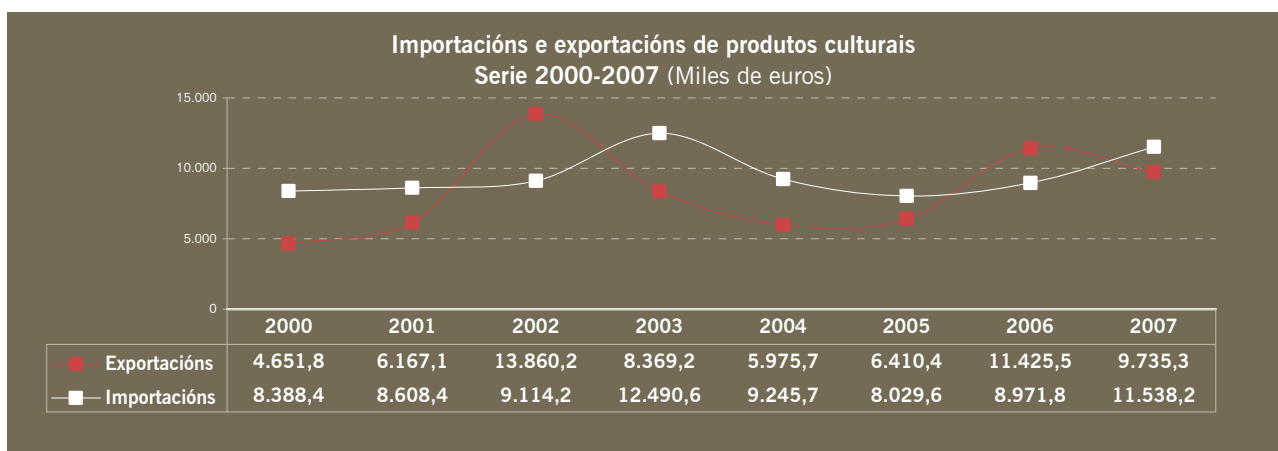
¹¹ Soamente contempla actividades industriais.

2004, as entradas deste tipo de viaxeiro experimentaron un incremento do 296%. Se o efecto arrastre do Xacobeo parece menos obvio entre os turistas culturais do resto de España, no caso dos viaxeiros internacionais semella que esta celebración incide moi positivamente na atracción de turistas en anos posteriores. En calquera caso, semella difícil acadar cotas de crecemento semellantes, xa que se produce un salto cuantitativo moi importante entre 2004 e 2005. É outro dato positivo que a proporción entre turistas e excursionistas tamén vaia evolucionando a favor da primeira, dado o maior gasto que realizan. Esta proporción está moi condicionada pola entrada de excursionistas portugueses, que forman, dentro deste grupo, o colectivo con diferenza máis importante. Con todo, é moi importante o feito constatado de que cada vez son máis os habitantes do país veciño que fan noite en Galicia nas súas visitas. O efecto do Xacobeo 2004 neste grupo parece que inflúe nunha maior afluencia de turistas fronte a excursionistas, coa salvedade do ano 2008, en que a proporción de excursionistas crece. O resto de viaxeiros internacionais que acceden a Galicia por motivos culturais acada unha cota do 18%, aproximadamente, en 2008, pero con taxas de crecemento espectaculares entre os turistas americanos e europeos, que ademais son os que teñen estadias máis longas.

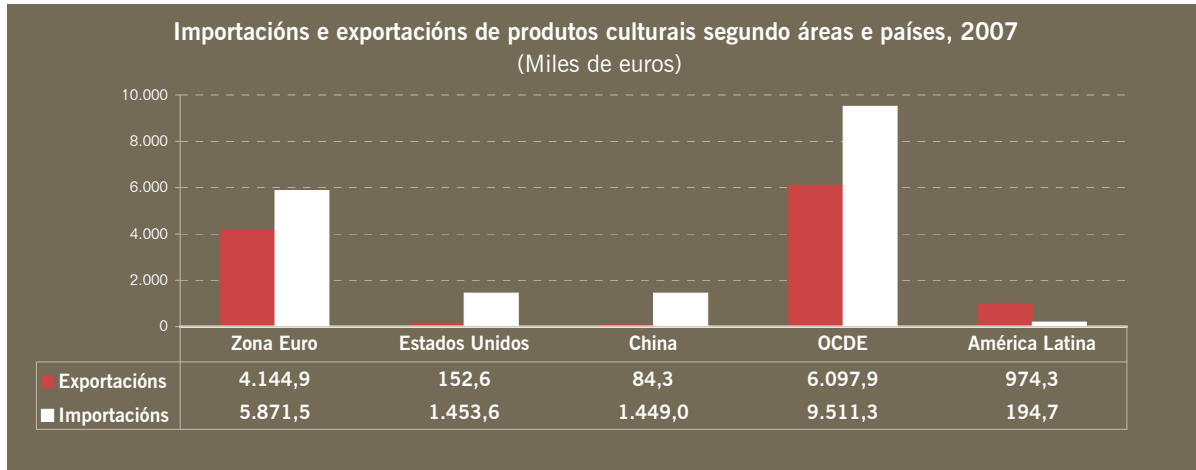
En canto ao gasto dos turistas, os resultados semellan moi positivos, proporcionan uns ingresos de case 220 millóns de euros en 2008, o cal supón máis da terceira parte do total do gasto dos turistas. O gasto medio diario roldou os 110 euros. O Xacobeo parece incidir positivamente neste indicador, xa que en 2004 os turistas españois realizaron o maior gasto diario medio por persoa e os estranxeiros o segundo mellor de toda a serie. O gasto medio diario dos estranxeiros é sensiblemente maior ao dos nacionais, pero a tendencia nos últimos anos é a de nivelarse.

Outra dimensión importante de calquera economía é a balanza de pagos. Os resultados indican que Galicia importou, en xeral, máis produtos culturais en 2007 dos que exportou, aínda que con matices; por exemplo, exportamos máis producións editoriais das que importamos e, pola contra, importamos proporcionalmente moitos máis obxectos de arte dos exportados.

Por provincias, A Coruña amósase como a maior exportadora de produtos culturais e Pontevedra, a que máis importa. Durante os últimos 7 anos, as exportacións superaron as importacións en 2002 e 2006.

Por áreas e países, Galicia importa produtos culturais da UE, EE UU e China, entre outros. A diferenza entre as importacións e as exportacións con América Latina dá un saldo positivo para a nosa comunidade. A maior parte dos intercambios faise cos países da OCDE.

Outro dos factores determinantes para comprender a dimensión económica da cultura ten que ver co gasto cultural dos consumidores. En 2007, representaba máis de 800 millóns de euros no conxunto de Galicia, case o triplo do que gastaron en cultura as administracións locais (incluíndo as deputacións provinciais) e a Xunta de Galicia no mesmo período.

Gasto cultural dos consumidores en Galicia, 2006-2007
Millons de Euros

	2006	2007
Libros non de texto	84,6	88,7
Publicacións periódicas	117,4	125,9
Espectáculos	64,2	73,1
Servizos culturais: outros	132,0	143,3
Equipamento e accesorios audiovisuais, fotográficos e cinematográficos	103,5	117,6
Tratamento da información e Internet	166,7	192,1
Soporte para rexistro de imaxe, son e datos	59,9	40,6
Outros bens e servizos: outros	24,8	21,6
TOTAL	753,1	802,9

Como podemos ver, a maioría dos produtos e servizos adquiridos crecen durante o período de referencia que mostramos, particularmente servizos culturais e equipamento, e caen máis acusadamente os soportes para gravación.

O último indicador clave é o gasto público liquidado en cultura polas administracións do Estado, da Xunta de Galicia e das administracións locais. En xeral, pódese dicir que o gasto da Xunta de Galicia foise incrementando progresivamente no período 2000-2005. Destaca o feito de que no ano 2003 o incremento fose do 28,4% con respecto a 2002 e que no ano 2005 diminuíu lixeiramente con respecto a 2004. Nos sectores en que máis aumentou o gasto no ano 2006 foron en artes escénicas e musicais (45,8%), malia que a partida que máis se incrementa é a relativa a administración e servizos xerais. Por outra banda, outro dato interesante refírese ao gasto liquidado en cultura por habitante polas distintas administracións. Cómpre salientar que o gasto realizado pola Xunta de Galicia é moi superior ao gasto da Administración xeral do Estado,

concretamente unha media de 29,2 euros por persoa en 2005. Con respecto a outras comunidades autónomas, Galicia ocupa o sétimo lugar en gasto liquidado en cultura por habitante, por riba doutras comunidades autónomas como Andalucía, Comunidade de Madrid, Cataluña ou o País Vasco. Hai que salientar a escasa marxe de manobra dos concellos, que malia teren unha gran cantidade de competencias en materia cultural e un peso moi alto na porcentaxe liquidada en cultura sobre o total liquidado, deben destinar unha parte importante do seu orzamento a gastos correntes, mentres que outras administracións con gran capacidade de gasto poden destinar unha proporción inversa a gastos de capital. O montante do gasto público entre Xunta e entidades locais (concellos e deputacións) ascende a 310 millóns de euros, sen contar co efecto á baixa que poden ter as transferencias de capital interadministrativas.

Nos vindeiros capítulos pretendemos ofrecer unha panorámica sobre a situación da actividade privada do ámbito. Despois da contextualización do sistema produtivo da cultura en Galicia realizada no primeiro capítulo, destacando o importante papel que desempeñan estas empresas no desenvolvemento da nosa economía, no capítulo segundo ofrécese unha completa análise global económica e financeira das empresas que configuran a mostra, no período 2005-2007, estudando indicadores económicos tales como a xeración de ingresos e valor engadido, a rendibilidade económica e financeira. Ademais analízase con detalle a evolución do emprego e da produtividade. No terceiro capítulo expónse información máis específica dos sectores que configuran o sistema produtivo. O cuarto capítulo, a través dunha análise territorial, ofrécenos unha visión da distribución por provincias e comarcas do valor engadido xerado polas empresas da cultura. No quinto capítulo resaltamos aquelas empresas da cultura que destacan polos esforzos realizados en diversos aspectos da xestión (alta rendibilidade, elevado crecemento dos ingresos, alta produtividade e xeración de riqueza) no período de referencia. Finalmente, o sexto capítulo amosa unha visión de futuro das empresas da cultura en Galicia.